

تحلیل تاب‌آوری فردی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی در مقابل مخاطرات محیطی

(مطالعه موردی: شهر ارومیه)

هادی حکیمی* - استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز
محمدتقی معبودی- دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز
پریا علیزاده- دانشجوی کارشناسی ارشد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۷/۱۱ تأیید مقاله: ۱۳۹۶/۰۶/۱۸

چکیده

تاب‌آوری فردی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی در مقابل مخاطرات طبیعی ممکن است از ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی این سکونتگاه‌ها تأثیر بپذیرد؛ یعنی گروه‌های انسانی با ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی متفاوت، سطح تاب‌آوری فردی متفاوتی را تجربه می‌کنند. از این‌رو، تحقیق حاضر با هدف تحلیل تفاوت شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی و میزان تاب‌آوری فردی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ارومیه انجام یافته است. تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی بوده و به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه) استفاده شده است. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش سکونتگاه‌های غیررسمی مناطق حاجی پیرلو، وکیل‌آباد و اسلام‌آباد ۲ شهر ارومیه در استان آذربایجان غربی است. از این‌رو، برای تکمیل پرسشنامه از بین خانوارها براساس فرمول اصلاح‌شده کوکران ۳۸۰ خانوار برای نمونه آماری به‌منظور انجام‌دادن تحقیق و تکمیل پرسشنامه انتخاب شد. همچنین، به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) استفاده شد. نتیجه این تحقیق نشان داد از بین شاخص‌های اقتصادی مورد بررسی، شاخص اشتغال با مؤلفه‌های «خودتکایی» و «احساس منحصربه‌فرد بودن» به‌ترتیب با $sig +/000$ و $sig +/002$ شاخص درآمد با مؤلفه‌های «خودکارآمدی» و «اعتمادبه‌نفس» به‌ترتیب با $sig +/002$ و $sig +/000$ شاخص مالکیت مسکن با مؤلفه «عواطف مثبت» با $sig +/000$ و شاخص مالکیت خودرو با مؤلفه «احساس اجتماعی بودن» با $sig +/001$ تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهند. همچنین، از بین شاخص‌های اجتماعی-جمعیتی مورد بررسی فقط شاخص تحصیلات با مؤلفه‌های «خودتکایی» و «اعتماد» به‌ترتیب با $sig +/000$ و $sig +/001$ تفاوت معنی‌داری را نشان داد.

کلیدواژه‌ها: اسلام‌آباد ۲، تاب‌آوری فردی، حاجی پیرلو، سکونتگاه‌های غیررسمی، مخاطرات محیطی، وکیل‌آباد.

مقدمه

امروزه، «عوامل مختل‌کننده» متعددی وجود دارند که گاهی به صورت برگشت‌ناپذیر بر زندگی انسان‌ها، منابع طبیعی و انسانی تأثیر می‌گذارند. مخاطرات محیطی (تغییرات آب‌وهوایی، زلزله، سیل، رانش و...)، تخریب محیط‌زیست و کمبود منابع تنها برخی از این تهدیدات هستند که به لحاظ ماهیت و تأثیرات متفاوت‌اند، به طوری که بعضی از آن‌ها ممکن است تغییرات بلندمدت را در سیستم‌های شهری القا کنند (مانند کمبود منابع) و برخی دیگر شوک‌های ناگهانی وارد می‌کنند (مانند زلزله، طوفان و...) (Galderisi, 2014: 37). از این‌رو، پاسخ و توانایی بازگشت سکونتگاه‌های شهری به وضعیت عادی در مقابل این شوک‌ها متفاوت است و ارتباطی مستقیم با وضعیت اجتماعی-اقتصادی ساکنان شهرها دارد. امروزه، سکونتگاه‌های غیررسمی یکی از بزرگ‌ترین چالش‌هایی است که توسعه پایدار شهری را در مقیاس جهانی به خطر انداخته است و این سکونتگاه‌ها با توجه به وضعیت اجتماعی-اقتصادی ساکنان و بستر شکل‌گیری آن‌ها در مقابل مخاطرات محیطی، جزء آسیب‌پذیرترین بخش شهرها محسوب می‌شوند. یکی از مهم‌ترین مسائل مطرح در این سکونتگاه‌ها، پایین بودن شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی از قبیل درآمد، اشتغال، مسکن، تحصیلات، بهداشت و... است؛ بنابراین، این سکونتگاه‌ها در مواقع بحران توانایی بازگشت به حالت عادی را از دست می‌دهند. براین اساس، این سکونتگاه‌ها به‌عنوان الگوی از فقر شهری با محرومیت‌های زیادی روبه‌رو هستند. از جمله چالش‌های روزمره آن‌ها، محدودیت دسترسی به فرصت‌های اشتغال و درآمد، کمبود خدمات و مسکن نامن، محیط خشن و ناسالم، نبود سازوکار حمایت اجتماعی و محدودیت دسترسی به فرصت‌های آموزش و خدمات سلامت کافی است که آسیب‌پذیری آن‌ها از طریق این چالش‌ها تشدید می‌شود و مخاطرات طبیعی نیز به ازدست‌رفتن خدمات اساسی، خسارت دیدن یا تخریب خانه‌ها، ازدست‌رفتن معیشت، سوءتغذیه، بیماری، معلولیت و ازدست‌رفتن زندگی آن‌ها منجر می‌شود (Ahsan, 2013).

1) از این‌رو، هنگام وقوع مخاطرات محیطی، تاب‌آوری سکونتگاه‌های غیررسمی به‌طور عام و تاب‌آوری فردی آن‌ها به‌طور خاص پایین است. با توجه به اینکه تاب‌آوری فردی یکی از سطوح تاب‌آوری اجتماعی محسوب می‌شود که با ویژگی‌های روانی و ذهنی افراد در ارتباط است و از ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی تأثیر می‌پذیرد، شناخت عوامل تأثیرگذار بر تاب‌آوری فردی در سکونتگاه‌های غیررسمی موجب افزایش میزان تاب‌آوری اجتماعی می‌شود. درواقع، تبیین تاب‌آوری جوامع در برابر تهدیدات، شناخت نحوه تأثیرگذاری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، نهادی، سیاسی و اجرایی بر تاب‌آوری جوامع است. در این میان، نوع نگرش به مقوله تاب‌آوری از یک‌طرف در چگونگی شناخت تاب‌آوری وضع موجود و علل آن نقش کلیدی دارد و از طرف دیگر بر سیاست‌ها و اقدامات تقلیل‌خطر و نحوه رویارویی با آن‌ها تأثیر اساسی دارد. از این‌رو، تبیین رابطه تاب‌آوری در برابر تهدیدات و کاهش آثار آن - با توجه به نتایجی که دربردارد - اهمیت زیادی دارد. درواقع، هدف از این رویکرد کاهش آسیب‌پذیری شهرها و تقویت توانایی‌های شهروندان برای مقابله با خطرهای ناشی از تهدیدات نظیر وقوع سوانح طبیعی است (رضایی، ۱۳۸۹: ۲).

تحقیق حاضر با هدف تحلیل تفاوت وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانوارهای ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ارومیه و میزان تاب‌آوری فردی آن‌ها صورت گرفته است. ارومیه مانند بسیاری شهرهای کشور با مسئله اسکان غیررسمی مواجه است، به طوری که در وضعیت فعلی ۲۳ محله اسکان غیررسمی در این شهر شناسایی شده است. از آنجاکه این

محلات خارج از برنامه‌های رسمی شکل گرفته‌اند، اکنون با مشکلات متعددی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی مواجه‌اند که از آن جمله می‌توان به وضعیت نامناسب مسکن، زیرساخت‌های شهری، دسترسی به خدمات شهری، شکل‌گیری در پهنه‌های ناامن جغرافیایی، بیکاری، عدم برخورداری از حقوق اجتماعی از قبیل بیمه درمانی و بازنشستگی، نبود امنیت تصرف و... اشاره کرد که این مسائل و مشکلات بر میزان تاب‌آوری فردی ساکنان محلات غیررسمی در مقابل مخاطرات محیطی تأثیر می‌گذارد و فرایند بازبایی و برگشت به حالت عادی این محلات را بعد از وقوع مخاطرات مختل می‌سازد. از این‌رو، تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که آیا بین وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانوارهای ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی ارومیه و میزان تاب‌آوری فردی آن‌ها تفاوت معناداری وجود دارد.

مبانی نظری

مفهوم تاب‌آوری

هالینگ مفهوم تاب‌آوری را برای اولین بار در سال ۱۹۷۳ در زمینه بوم‌شناسی مطرح کرد. این واژه از کلمه لاتین Resilire به معنی «دوباره به جای اول برگشتن» یا «به عقب برگشتن» گرفته شده است. هالینگ به‌طور عمده از تاب‌آوری برای مطالعه با رویکرد کمی استفاده کرد، به طوری که او رفتار سیستم‌ها را که در معرض تغییرات خارجی غیرقابل انتظار و اختلالات هستند، بررسی کرد (Wikstorm, 2013: 11). همچنین، تیرمن (۱۹۸۱) مفهوم تاب‌آوری را برای اولین بار در زمینه مخاطرات طبیعی به کار برد. این مفهوم دراصل برای توصیف مقاومت سیستم‌های طبیعی در برابر اختلالات و توانایی‌شان برای بازسازی و ساماندهی خود استفاده شد. موضوع اصلی در ادبیات تاب‌آوری، افراد و جوامع است که جنبه اصلی آن سازگاری با تغییر است. تمرکز بر یادگیری، خود-سازماندهی و انعطاف‌پذیری بخش‌های حیاتی از بازخوردهای پیچیده، آستانه‌ها و تغییرات سیستم هستند. نگاهی به تکامل نظری مفهوم تاب‌آوری نشان می‌دهد مفهومی که با معنای منحصر به فرد استفاده می‌شد، اکنون یک ماهیت چندمنظوره پیچیده با روابط پیچیده و متفاوت پیدا کرده است؛ بنابراین، تاب‌آوری با تنوع بیشتری در علوم مختلف مرتبط با تعاملات انسان-طبیعت از قبیل آسیب‌پذیری و کاهش مخاطرات استفاده می‌شود (Bastaminia et al., 2017: 270). تاب‌آوری یک مفهوم چندسطحی^۱، چندرشته‌ای^۲، چندساختاری^۳ و چندکانونی^۴ است. ویژگی چندسطحی آن را می‌توان از طریق انتصاب تاب‌آوری به سطوح مختلف اجتماعی مانند تاب‌آوری فردی، خانواده یا گروه، سازمان، اجتماع و جامعه جهانی تبیین کرد. ویژگی‌های چندرشته‌ای واژه تاب‌آوری به این مفهوم است که می‌توان این پدیده را از چندین دیدگاه مختلف مانند روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت خطر، مدیریت بحران، مدیریت بلایا، برنامه‌ریزی شهری، مهندسی و... مطالعه کرد. ماهیت چندساختاری اینکه می‌توان آن را به ساختارهای مختلف از جمله ساختار اجتماعی، سازمانی، فیزیکی، اکولوژیکی، پیچیده و... نسبت داد. ویژگی چند

1. Multi-level
2. Multi-disciplinary
3. Multi-structural
4. Multi-focus

کانونی آن، مجموعه‌ای متنوع از اهداف آن را نشان می‌دهد که دستاورد آن ایجاد ترکیبی از تاب‌آوری‌ها مانند تمرکز بر حفاظت از بوم‌سازگان، انرژی، هوا، آب و...، تمرکز روی حفاظت از میراث فرهنگی، تمرکز بر تاب‌آوری روانی افراد، تمرکز بر حفظ زندگی انسانی، دارایی و محیط در هنگام وقوع بلایا و... است (Pitrenaite, 2014: 3). ماهیت چندگانه تاب‌آوری موجب ایجاد تعاریف و مدل‌های نظری متعددی - که براساس شواهد تجربی قوی ساخته شده است - برای تاب‌آوری شده است، اما در مقابل این موضوع به ابهام در معانی و رویکردهای تاب‌آوری و جهت‌گیری‌های معرفت‌شناختی، روش‌شناختی و مفهومی گوناگون منجر شده است. البته اسر^۱ استدلال می‌کند که ابهام و انعطاف‌پذیری تاب‌آوری به‌عنوان یک مفهوم ارزشمند است، زیرا رابطه نزدیک‌تری بین رشته‌ها و علوم کاربردی ایجاد می‌کند (Bastaminia et al., 2017: 270).

با توجه به تعاریف متعدد تاب‌آوری در رشته‌های مختلف در زیر به برخی از تعاریف مهم اشاره می‌شود:

- تاب‌آوری یک اکوسیستم، میزان قدرت اکوسیستم در جذب تغییرات و ادامه حیات است (Holling, 1973: 3).
- تاب‌آوری سیستم‌های اجتماعی و فیزیکی، ترکیبی از ویژگی‌ها شامل پایداری، هم‌افزایی، ابتکار و سرعت تعریف می‌شود (Bruneau et al., 2003: 737).
- تاب‌آوری اکولوژیکی و اجتماعی از طریق وابستگی به اکوسیستم‌های جوامع و فعالیت‌های اقتصادی‌شان در ارتباط است (Adger, 2000: 347).
- تاب‌آوری ظرفیت یک سیستم است که آن سیستم ممکن است فرد، یک جنگل، یک شهر یا اقتصاد باشد و برای مقابله با تغییرات و ادامه تکامل خود است (Moberg & Hauge Simonsen, 2011: 3).
- تاب‌آوری ظرفیت و توانایی یک جامعه در برابر فشارها، حفظ حیات، انطباق و بازگشت به عقب‌رفتن یک بحران یا حادثه و دورشدن سریع از آن اشاره دارد (ICIEI, 2012: 5).

تاب‌آوری فردی

کوچ اصطلاح «تاب‌آوری» از حوزه مکانیک، تولید و پزشکی به علوم اجتماعی از دهه ۱۹۵۰ شروع شد، به‌طوری‌که نورمن گارمزی^۲، روان‌پزشک آمریکایی، برای اولین بار اصطلاح «تاب‌آوری فردی» را در روان‌شناسی تحولی کودکان با مطالعه اسکیزوفرنی به کار گرفت. در دهه ۱۹۷۰، تاب‌آوری فردی برای مقایسه کودکان با سطوح مختلفی از آسیب‌پذیری روان‌شناختی در مقابل شوک‌های ناگهانی (خشونت، تلفات، فاجعه و...) متداول شد. علاوه بر مشکلات روان‌پزشکی مانند اسکیزوفرنی، محققان به «تاب‌آوری فردی» به‌عنوان بخشی از روان‌شناسی رشد و تحول کودک علاقه‌مند شدند (Alexander, 2013: 2712). فلمینگ و همکاران (۲۰۰۸) اشاره می‌کنند که در چهل سال گذشته تحقیقات تاب‌آوری از چندین مرحله عبور کرده است، به‌طوری‌که بعد از تمرکز اولیه بر کودک «آسیب‌ناپذیر» یا «شکست‌ناپذیر»،

1. Eser

2. Norman Garmezzy

روان‌شناسان به این شناخت دست یافتند که ارتقای تاب‌آوری بیشتر از آنچه به نظر می‌رسد در خارج از فرد قرار دارد. این مسئله به جست‌وجوی فاکتورهای تاب‌آوری در سطوح فردی، خانواده، جامعه و به‌تازگی سطح فرهنگی منجر شد. علاوه بر آثار جامعه و فرهنگ بر تاب‌آوری در افراد، علاقه به تاب‌آوری به‌عنوان یکی از ویژگی‌های کلی جوامع و گروه‌های فرهنگی در حال افزایش است. همچنین، فلمینگ و همکاران (۲۰۰۸) معتقدند مطالعات تاب‌آوری مدرن در میان روان‌شناسان و روان‌پزشکان شکل گرفته است. پژوهشگران علاقه‌مند به متغیرهای روان‌شناختی و اجتماعی سلامت، این مفهوم را به‌دست آورده و به‌تدریج استفاده از آن را از حوزه سلامت روانی به سلامت عمومی گسترش دادند (Fleming et al., 2008: 2). تاب‌آوری فردی مفهومی است که به‌طور عمده در حوزه روان‌شناسی بحث می‌شود و سطح اولیه تاب‌آوری اجتماعی محسوب می‌شود. مفهوم تاب‌آوری اجتماعی بر سطوح مختلف تاب‌آوری از قبیل تاب‌آوری گروه/خانواده، سازمانی/نهادی، اجتماع و جامعه متمرکز شده است. احساس رضایت از ضروری‌ترین نیازهای اولیه انسان است که به کیفیت زندگی وابسته است؛ بنابراین، تاب‌آوری اجتماعی در درجه اول از دیدگاه فردی بحث می‌کند (Fletcher et al., 2013: 15). به اعتقاد کاپلن، تاب‌آوری در درجه اول از نظر حضور عوامل حفاظتی (شبکه‌های شخصی، اجتماعی، خانوادگی و نهادی ایمن) تعریف می‌شود که افراد را قادر می‌سازد در مقابل فشارهای زندگی مقاوم باشند. با این حال، بخشی مهم از تاب‌آوری، شرایط زندگی خطرناک، ناسازگار و تهدیدکننده است که به آسیب‌پذیری فردی منجر می‌شود. تاب‌آوری فردی در هر لحظه از طریق رابطه بین حضور عوامل محافظتی و وجود شرایط خطرناک محاسبه می‌شود (Kaplan et al., 1996: 158). تعاریف متعددی در زمینه تاب‌آوری فردی ارائه شده است که در زیر به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- تاب‌آوری فردی، ظرفیت فردی برای حفظ ثبات، تحمل و بازیابی در برابر حوادث منفی زندگی است (A verria et al., 2014: 1).
- تاب‌آوری فردی توانایی حفظ عملکرد مناسب در مواجهه با عوامل استرس‌زای زندگی است (Kaplan et al., 1996: 158).
- تاب‌آوری فردی به‌معنی مهارت، توانایی، دانش و بینش است که در طول زمان انباشته می‌شود، به‌طوری‌که مردم برای از بین بردن چالش‌های سخت از آن‌ها استفاده می‌کنند. همچنین، سرمایه‌ای از انرژی و مهارت است که در کشمکش‌های فعلی استفاده می‌شود (Saleebey, 1996: 298).
- تاب‌آوری فردی ظرفیت سازگاری موفق، عملکرد مثبت یا شایستگی با وجود وضعیت خطر بالا، استرس مزمن، ادامه‌دار یا آسیب شدید است (Egeland et al., 1993: 521).

برخی از پژوهشگران، تاب‌آوری فردی را با عنوان تاب‌آوری روانی نیز بررسی کرده‌اند، به‌طوری‌که راتر^۱ تاب‌آوری روانی را «عوامل پشتیبانی‌کننده اصلاح، بهبود یا تغییر واکنش اشخاص به برخی از مخاطرات طبیعی که مستعد نتایج

ناسازگار هستند»، تعریف می‌کند (Rutter, 1987: 316). لی^۱ و همکاران تاب‌آوری روانی را «ظرفیت افراد برای مقابله موفقیت‌آمیز با تغییرات مهم، بلا یا خطر» تعریف می‌کند (Lee et al., 2008: 213). همچنین، لیپولد^۲ و همکاران تاب‌آوری روانی را «پایداری افراد یا بهبود سریع (یا حتی رشد) تحت شرایط نامطلوب» تعریف می‌کنند (Leipold et al., 2009: 41). همان‌طور که در بالا اشاره شد، تاب‌آوری روانی فقط جهت‌گیری فردی ندارد، بلکه به سطوح خانواده/گروه، سازمان و اجتماع نیز تسری می‌یابد؛ بنابراین، در هر سطح عناصری متنوع، تعیین‌کننده تاب‌آوری هستند. تاب‌آوری روانی فردی شامل ابعادی چون پشتکار^۳، تعادل و هماهنگی^۴، خودکارآمدی^۵، ظرفیت کنترل تنش، اعتمادبه‌نفس^۶، احساس اجتماعی بودن^۷، ارتباطات، داشتن تفکر و احساسات مثبت، حل مسئله^۸، سیستم‌های پشتیبانی و... می‌شود (شکل ۱). این عوامل به‌عنوان سازوکارهای تقویت‌کننده یا حذف‌کننده تاب‌آوری شخصی عمل می‌کنند (Pitrenaitė, 2014: 3).

پولک^۹ (۱۹۹۷) چهار الگو از ادبیات تاب‌آوری فردی را تلفیق کرده است که عبارت‌اند از:

۱. **الگوی صفات:** به ویژگی‌های روانی-اجتماعی و جسمانی مرتبط با خود مربوط است که تاب‌آوری را ترویج می‌کند. این مستلزم آن بخش از جنبه‌های فردی است که رفتار انعطاف‌پذیری را در برابر عوامل استرس‌زای زندگی رواج می‌دهد و شامل احساس استقلال یا اعتمادبه‌نفس، احساس ارزش ذاتی اولیه، سلامت جسمانی خوب و ظاهر فیزیکی خوب می‌شود.

۲. **الگوی ارتباطی:** الگوی ارتباطی به نقش فرد در جامعه و روابط او با دیگران مربوط است. این نقش‌ها و روابط طیفی از روابط نزدیک و صمیمی با کسانی را که سیستم اجتماعی گسترده‌ای دارند، دربرمی‌گیرد.

۳. **الگوی موقعیتی:** الگوی موقعیتی شامل ابعاد ارتباط بین یک فرد و وضعیت استرس‌زا می‌شود و ممکن است دربرگیرنده توانایی حل مسئله فردی، توانایی ارزیابی موقعیت‌ها و واکنش‌ها و توانایی اقدام در پاسخ به یک وضعیت باشد.

۴. **الگوی فلسفی:** الگوی فلسفی به جهان‌بینی یا پارادایم زندگی فردی اشاره دارد و شامل باورهای مختلفی می‌شود که موجب ارتقای قابلیت تاب‌آوری می‌شود؛ مانند اعتقاد به اینکه معنای مثبت را می‌توان در تمام تجربیات یافت، «توسعه خود»^{۱۰} مهم است و زندگی هدفمند است.

همان‌طور که اشاره شد، تاب‌آوری فردی سطح اولیه تاب‌آوری اجتماعی به‌شمار می‌رود. از این‌رو، در ادامه برای درک بهتر تاب فردی به مفاهیم سطوح دیگر تاب‌آوری اجتماعی یعنی تاب‌آوری گروه/خانواده، سازمانی/نهادی، اجتماع و جامعه به‌طور خلاصه اشاره می‌شود.

1. Lee
2. Leipold
3. Perseverance
4. Balance and Harmony
5. Self-Reliance
6. Confidence
7. Sense of Community
8. Problem Solving
9. Polk
10. self-development

عوامل پشتیبان در سطح گروه یا خانواده شامل احساسات، ارتباطات، حمایت، نزدیکی و سازگاری هستند، ولی فقط به آن‌ها محدود نمی‌شوند (شکل ۱)؛ بنابراین، توسعه سازوکارهایی برای دستیابی به تاب‌آوری در این سطح، بر تاب‌آوری روانی از نظر انتخاب یک زندگی حیاتی و معتبر و افزایش مقاومت در مقابل استرس و بهبود پس از آن تأثیر می‌گذارد (Bonanno et al., 2006: 182). تاب‌آوری سازمانی و نهادی به‌عنوان عاملی برای غلبه بر مخاطرات روزمره، استرس‌ها و تنش‌ها و بهبود پس از آن‌ها رفتار می‌کند. لینن‌لیوک^۱ تاب‌آوری سازمانی را از طریق ظرفیت آشکارشدن حوادث غیرقابل‌پیش‌بینی و مقاومت در برابر اختلالات خارجی، برای پاسخ با یک روش سریع یا غیرمعمول در برابر چنین حوادثی و جذب تغییرات و بازیابی از تأثیرات آن‌ها تبیین می‌کند. سازوکارها برای دستیابی به تاب‌آوری سازمانی شامل مواردی چون حس‌گیری، جهت‌گیری اشتباه، معماری سازمانی (متمرکز و غیرمتمرکز)، انعطاف‌پذیری ساختاری، هم‌افزایی، روابط عملکردی بالا، رویکردهای ترکیب نهادی (رسمی و غیررسمی) و... می‌شود، ولی محدود به آن‌ها نیست (شکل ۱). تعادل صحیح ویژگی‌های عوامل تعیین‌کننده فوق‌ظرفیت یک سازمان را در واکنش به حوادث پیش‌بینی‌شده و پیش‌بینی‌نشده مختلف تقویت می‌کند (Linnenluecke et al., 2012: 19).

شکل ۱. سطوح و اجزای تاب‌آوری اجتماعی

منبع: Pitrenaite (2014: 4)

مهم‌ترین بعد تاب‌آوری اجتماعی، تاب‌آوری جامعه است. تویق^۱ (۲۰۰۹) تاب‌آوری جامعه را ظرفیت جامعه برای پیش‌بینی، به حداقل رساندن و پتانسیل جذب استرس‌ها یا نیروهای مخرب از طریق سازگاری یا تاب‌آوری؛ مدیریت یا حفظ کارکردهای و ساختارهای پایه‌ای در زمان وقوع حوادث فاجعه‌بار و بازیابی یا «برگشت به عقب»^۲ بعد از یک حادثه تعریف می‌کند. این تعریف شامل ابعاد چرخه مدیریت بحران (برای مثال، قبل، در طول و بعد از حوادث بالقوه مضر) می‌شود، اما از دیدگاه تاب‌آوری روانی، فاکتورهای کلیدی که بر تاب‌آوری جامعه تأثیر می‌گذارد عبارت‌اند از: انسجام، ارتباط‌پذیری، توانمندسازی، اثر جمعی، عدالت اجتماعی، دسترسی و عناصر دیگر (Pitrenaitė, 2014: 4).

پیشینه پژوهش

با توجه به اینکه در سال‌های اخیر مفهوم تاب‌آوری جایگاهی ویژه بین تحقیقات علمی پیدا کرده است، در ادامه برخی از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام‌یافته در این زمینه بررسی می‌شود. براساس بررسی‌های صورت‌گرفته، در زمینه موضوع پژوهش حاضر (تاب‌آوری فردی در سکونتگاه‌های غیررسمی) پژوهشی مشاهده نشده است و در واقع این تحقیق رویکردی جدید در این زمینه محسوب می‌شود.

رضایی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه دکتری با عنوان «تبیین تاب‌آوری اجتماعات شهری به‌منظور کاهش آثار سوانح طبیعی (زلزله)؛ مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران» موضوع تاب‌آوری در محلات کلان‌شهر تهران را بررسی کرده است که در این حوزه جزء اولین کارهای پژوهشی در ایران محسوب می‌شود. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد بین تاب‌آوری موجود در محلات نمونه و سطح تاب‌آوری آن‌ها در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، نهادی و کالبدی-محیطی رابطه معناداری وجود دارد و با تغییر هر یک از آن‌ها، میزان تاب‌آوری خانوارها نیز تغییر می‌یابد. البته تاب‌آوری کل خانوارهای مورد مطالعه در کلان‌شهر تهران ۳۸/۵۳ درصد است که می‌توان گفت در وضعیتی مناسب قرار ندارد.

رفیعیان و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «تبیین مفهومی تاب‌آوری و شاخص‌سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع محور (CBDM)» با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و ابزار کتابخانه‌ای موضوع تاب‌آوری را بررسی کرده‌اند. طبق نتایج آن‌ها، مناسب‌ترین مدل براساس رویکرد مفهومی و ساختار شاخص‌سازی ارائه‌شده، مدل ترکیبی DROP کاتر و CBDM است، زیرا این مدل ترکیبی هم‌زمان دارای ویژگی‌هایی مانند مکان‌محور بودن (جغرافیایی)، یکپارچه‌نگری در انتخاب ابعاد و شاخص‌ها و مشارکت‌پذیری مردم به‌عنوان ذی‌نفعان کلیدی برنامه‌ریزی و مدیریت سوانح طبیعی در جوامع محلی است.

رضایی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی و نهادی جوامع شهری در برابر سوانح طبیعی، مطالعه موردی: زلزله محله‌های شهر تهران» با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی شاخص‌ها را در این زمینه بررسی کرده است. نتایج تحقیقات نشان داد از میان شاخص‌های مورد مطالعه، شاخص میزان خسارت با وزن ۰/۲۸۱ از بعد اقتصادی،

1. Twigg

2. Bounce Back

دارای بیشترین اهمیت است. همچنین، با توجه به روش PROMETHEE، اولویت‌بندی نهایی محله‌های مورد مطالعه نشان داد محله‌های قیطره، ستارخان، نارمک و قلعه‌مرغی از نظر شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی و نهادی به‌ترتیب در رتبه‌های اول تا چهارم قرار دارند. فرزادبهباش و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی و تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری کلان‌شهر تبریز» با استفاده از دیدگاه خبرگان حوزه‌های مختلف و تحلیل پرسشنامه‌ها و انجام‌دادن مطالعات و محاسبات لازم تاب‌آوری شهر را سنجیده‌اند. با توجه به نتایج، میانگین تاب‌آوری تبریز ۲/۳۳ است (پایین‌تر از ۳) که نشان می‌دهد در مجموع خبرگان معتقدند تبریز از لحاظ تاب‌آوری در وضعیت کاملاً مطلوبی نیست. با این حال، بعد اجتماعی-فرهنگی بالاترین رتبه را در تاب‌آوری کلان‌شهر تبریز دارد.

شیخ محمد مهدی احسن^۱ (۲۰۱۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «شهرهای تاب‌آور برای فقرا یا با فقرا؟ مطالعه موردی: بانکوک» با استفاده از روش‌های کمی و کیفی از جمله استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، بررسی عکس، کارگاه‌های آموزشی جامعه و مشاهدات پژوهشگران، داده‌ها را از جامعه مورد مطالعه جمع‌آوری کرده است. یافته اصلی این مطالعه نشان می‌دهد سازمان اجتماعی قدرتمند توانایی ایجاد روابط با ذی‌نفعان مختلف را در راستای دستیابی به جامعه تاب‌آور دارد.

بیورت پیترنیته زیلنیه فابریزو توریسی^۲ (۲۰۱۴) پژوهشی را با عنوان «رویکرد یکپارچه به شهرهای تاب‌آور: تاب‌آوری اجتماعی-زیست‌محیطی و زیرساختی به‌صورت یکپارچه» انجام داد. این پژوهش براساس تجزیه و تحلیل ادبیات، برخی از تبیین‌ها را در چارچوب مفهومی برای ارزیابی سیستم‌های پیچیده شهری از نظر تاب‌آوری فراهم کرده است و قادر به ارزیابی تاب‌آوری و انجام‌دادن اقدامات مؤثر برای پیشگیری و کاهش ریسک است.

افتخار احمد^۳ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر در ایجاد تاب‌آوری محله‌های فقیرنشین شهری داکا در بنگلادش» به این نتیجه دست یافته است که چالش‌های بسیار زیادی در ایجاد انعطاف‌پذیری در محله‌های فقیرنشین وجود دارد، اما فرصت‌هایی نیز در این زمینه مشاهده می‌شود. اتخاذ برخی سیاست‌ها در توسعه شهری و تغییرات آبهوایی به ارائه پتانسیل‌هایی برای حمایت از ایجاد تاب‌آوری در محله‌های فقیرنشین شهری می‌انجامد.

بسطام‌نیا، رضایی و دستورپور (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌ها و عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در شهر رودبار، ایران» موضوع تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی را در شهر رودبار بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد تاب‌آوری اجتماعی با عواملی چون طول مدت اقامت در محله، تعداد اعضای تحصیلکرده خانواده، سطح تحصیلات عالی سرپرست خانوار، اشتغال سرپرست خانوار نسبت به افراد بیکار، داشتن افراد دارای معلولیت جسمی و ذهنی در خانواده، مالکیت خانه در مقایسه با اجاره آن افزایش می‌یابد. علاوه بر این، به‌نظر می‌رسد تاب‌آوری اقتصادی با داشتن اعضای شاغل خانواده (غیر از سرپرست خانواده)، بیمه‌های پزشکی و بیمه حوادث، ارزش تقریبی بالاتر از مسکن و هزینه‌های ماهانه پایین‌تر، افزایش می‌یابد.

1. Shaikh Muhammad Mehedi Ahsan

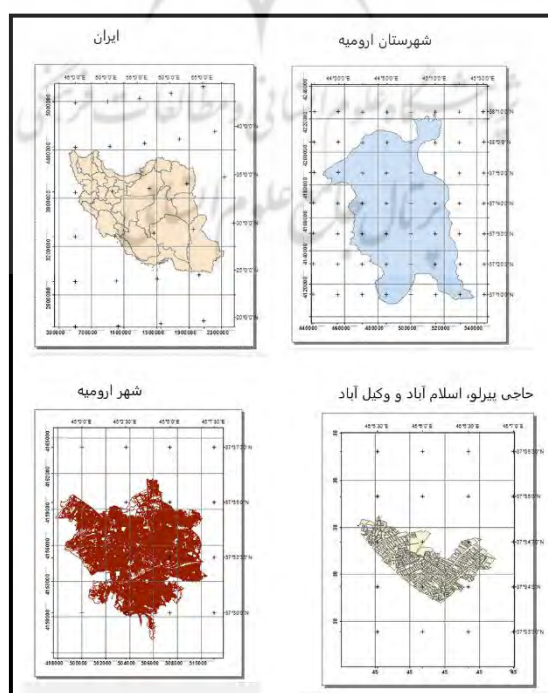
2. Birute pitrenaite-Zileniene and Fabrizio Torresi

3. Iftakhar Ahmad.

محدوده مورد مطالعه

شهر ارومیه به‌عنوان مرکز استان آذربایجان غربی، یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهرهای منطقه شمال غرب کشور محسوب می‌شود. این شهر به‌لحاظ مختصات جغرافیایی در عرض جغرافیایی ۳۷ درجه و ۳۲ دقیقه و طول جغرافیایی ۴۵ درجه ۲ دقیقه قرار گرفته است. ارومیه در دهه اخیر رشدی سریع داشته است، به‌گونه‌ای که جمعیت آن از ۶۷۶۰۵ هزار نفر در سال ۱۳۳۵ به ۶۶۷۴۹۹ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ رسیده است. مساحت ارومیه نیز بر مبنای محاسبات مهندسان مشاور در فاصله ۲۰ سال (۱۳۶۵-۱۳۸۵) از ۵۹۳۹ هکتار به ۸۵۷۷ هکتار رسیده است که طی این مدت حدود ۶۹ درصد به مساحت اولیه شهر افزوده شده است.

براساس آمار موجود، پدیده اسکان غیررسمی در ارومیه به‌عنوان مرکز استان آذربایجان غربی نمود چشمگیری دارد، به‌طوری‌که شش محله شهر ارومیه حاشیه‌نشین هستند. با توجه به مطالعات انجام‌گرفته توسط مهندسين مشاور معمار عرش در سال ۱۳۷۵، مهم‌ترین مناطق و محلات جزء سکونتگاه‌های غیررسمی ارومیه عبارت‌اند از: حاجی پیرلو، وکیل آباد، اسلام آباد ۲، اسلام آباد کشتارگاه، طرزی لو، علی آباد، حسین آباد، بدل آباد، جلو چپان، بخش آباد، شاهرخ آباد، زرگر آباد، صمدزاده. مناطق حاشیه‌نشین حاجی پیرلو، اسلام آباد و وکیل آباد محدوده‌های مورد مطالعه در پژوهش حاضر هستند. این محدوده در سال ۱۳۷۵ دارای ۱۴۶ هکتار مساحت و ۲۱۴۵۱ هزار نفر جمعیت بود و در سال ۱۳۹۰ وسعت این منطقه به ۲۱۲ هکتار و جمعیت آن به ۳۱۱۸۱ هزار رسید. این محدوده در منتهی‌الیه شمال شرقی ارومیه و در خارج از کمربندی شرقی شهر موسوم به خاتم‌النبین قرار دارد که از سه سکونتگاه اسلام آباد ۲، وکیل آباد و حاجی پیرلو تشکیل شده است. محدوده مزبور از شمال به اراضی کشاورزی، از شرق به روستای ریحان آباد و باغات موجود، از جنوب به جاده امامزاده و از غرب به کمربندی ارومیه (بزرگراه خاتم‌النبین) محدود می‌شود.

شکل ۲. موقعیت منطقه مورد مطالعه

روش پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی بوده و به منظور جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از روش اسنادی و میدانی (پرسشنامه) استفاده شده است. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش سکونتگاه‌های غیررسمی ارومیه در استان آذربایجان غربی است. براساس بررسی‌ها، ارومیه در حال حاضر شش محله اسکان غیررسمی دارد که ۶۰۹ هکتار از مساحت کل شهر را دربرگرفته‌اند و در سرشماری سال ۱۳۹۰ در مجموع ۹۲۱۰۶ نفر جمعیت داشته‌اند. از این‌رو، از بین این محلات، سکونتگاه غیررسمی حاجی پیرلو، وکیل‌آباد و اسلام‌آباد ۲ ارومیه با مساحت ۲۱۲ هکتار به روش تصادفی ساده انتخاب شده‌اند. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت این محدوده ۳۱۱۸۱ نفر بوده است که از بین خانوارها براساس فرمول اصلاح‌شده کوکران ۳۸۰ خانوار برای نمونه آماری به منظور انجام‌دادن تحقیق و تکمیل پرسشنامه انتخاب شدند. با توجه به هدف پژوهش که بررسی تفاوت وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانوار و میزان تاب‌آوری فردی است، از دو گروه شاخص مختلف یعنی شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی و شاخص‌های تاب‌آوری فردی (جدول‌های ۱ و ۲) استفاده شده است. از این‌رو، پرسش‌های پرسشنامه براساس هدف پژوهش در دو بخش طراحی شدند. بخش اول با ۱۵ پرسش برای ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی پاسخگویان (سن، جنس، وضعیت اشتغال، مالکیت مسکن، میزان درآمد، پوشش بیمه‌ای و...) طراحی شد و بخش دوم هم با ۳۹ پرسش برای ۱۳ مؤلفه تاب‌آوری فردی یعنی پشتکار، تعادل و توازن، خودتکایی، عواطف مثبت، خودکارآمدی، احساس اجتماعی‌بودن، کنترل اضطراب، حل مسئله، اعتمادبه‌نفس، اعتماد، خودمختاری، مثبت‌اندیشی، احساس منحصربه‌فردبودن تعیین شد. روایی پرسشنامه‌ها به صورت صوری و پایایی از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده است که مقدار عددی آن ۰/۷۸ است. همچنین، به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) استفاده شد.

جدول ۱. شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی

ردیف	شاخص‌های اقتصادی	شاخص‌های اجتماعی
۱	وضعیت اشتغال	میزان تحصیلات
۲	درآمد	وضعیت پوشش بیمه بهداشتی-درمانی
۳	مالکیت مسکن	بعد خانوار
۴	مالکیت خودرو	تعداد خانوار
۵	وضعیت بیمه شغلی	سالمندان
۶		زنان
۷		کودکان

جدول ۲. شاخص‌های تاب‌آوری فردی

شاخص‌های تاب‌آوری فردی	
۱	پشتکار
۲	هماهنگی و توازن
۳	خوداتکایی
۴	احساس منحصربه‌فرد بودن
۵	عواطف مثبت
۶	خودکارآمدی
۷	احساس اجتماعی بودن
۸	کنترل اضطراب
۹	حل مسئله
۱۰	اعتماد به نفس
۱۱	اعتماد
۱۲	خودمختاری
۱۳	مثبت‌اندیشی

منبع: Pitrenaite (4): 2014

بحث و تجزیه و تحلیل

یافته‌های توصیفی

بررسی ویژگی‌های نمونه آماری نشان می‌دهد از بین ۳۸۰ نفر سرپرست خانوار، ۵۸/۷ درصد مرد و ۴۱/۳ درصد زن بوده‌اند. از لحاظ سنی، گروه سنی بیشتر از ۵۱ سال با ۲۸/۲ درصد و گروه سنی ۴۱-۵۰ سال با ۲۱/۳ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین مقدار را داشته‌اند (جدول ۳). همچنین آنالیز کمی ویژگی‌های سنی نشان می‌دهد که حداقل و حداکثر سن به ترتیب ۱۹ و ۶۹ سال و میانگین سنی پاسخگویان ۴۱ سال است (جدول ۳).

جدول ۳. ویژگی‌های سنی پاسخگویان

بیشتر از ۵۱ سال		۴۱-۵۰ سال		۳۱-۴۰ سال		۱۹-۳۰ سال	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۰۷	۲۸/۲	۸۱	۲۱/۳	۲۷/۱	۱۰/۳	۲۳/۴	۸/۹

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۴. آنالیز کمی ویژگی‌های سنی پاسخگویان

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic
سن	۳۸۰	۱۹	۶۹	۴۱/۱۶۸۴	۰/۶۷۰۱۲	۱۳/۰۶۲۹۹
	۳۸۰					

همچنین، بررسی یافته‌های توصیفی در زمینه تحصیلات نشان می‌دهد مدرک دیپلم با ۲۵ درصد بیشترین و مدرک بالاتر از فوق دیپلم با ۶/۸ درصد کمترین سهم را داشته است. در زمینه درآمد، درآمد کمتر از ۵۰۰ هزار تومان با ۶۰/۳ درصد بیشترین و درآمد بیش از ۲ میلیون تومان با ۱/۳ درصد کمترین سهم را داشته است. بررسی وضعیت اشتغال نشان می‌دهد که گروه شاغل با ۳۵ درصد و گروه سایر (بازنشسته و...) با ۱۴/۲ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین سهم داشته‌اند. در زمینه وضعیت پوشش بیمه درمانی نیز یافته‌ها بیان می‌کند افراد دارای بیمه با ۷۵/۸ درصد بیشترین سهم را داشته‌اند (جدول ۵).

جدول ۵. ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی پاسخگویان

تحصیلات		درآمد		اشتغال		بیمه	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
بی‌سواد	۱۲	۳/۲	کمتر از ۵۰۰ هزار	۲۲۹	۶۰/۳	۱۳۳	۳۵
خواندن و نوشتن	۲۶	۶/۸	۵۰۰ هزار - ۱ میلیون	۱۱۹	۳۱/۳	۸۹	۲۳/۴
ابتدایی	۸۵	۲۲/۴	۱ - ۱/۵ میلیون	۱۵	۳/۹	۱۰۴	۲۷/۴
راهنمایی	۶۲	۱۶/۳	۱/۵ - ۲ میلیون	۱۲	۳/۲	۵۴	۱۴/۲
سیکل	۵۷	۱۵	بیش از ۲ میلیون	۵	۱/۳		
دیپلم	۹۴	۲۵					
فوق دیپلم	۱۷	۴/۵					
سایر	۲۶	۶/۸					
جمع	۳۸۰	۱۰۰	جمع	۳۸۰	۱۰۰	جمع	۳۸۰

یافته‌های استنباطی

شاخص‌های اقتصادی و تاب‌آوری فردی

به منظور بررسی تفاوت بین گروه‌های مردم با توجه به وضعیت اقتصادی و تاب‌آوری فردی آن‌ها، از ۵ شاخص اشتغال، درآمد، مالکیت خودرو، مسکن و وضعیت بیمه شغلی استفاده شد که نتایج تحلیل واریانس آن‌ها نشان داد بین وضعیت اشتغال و مؤلفه «خودتکایی» با $\text{sig } 0/000$ ، بین وضعیت اشتغال و مؤلفه «احساس منحصر به فرد بودن» با $\text{sig } 0/002$ ، بین درآمد و مؤلفه «خودکارآمدی» با $\text{sig } 0/002$ ، بین درآمد و مؤلفه «اعتماد به نفس» با $\text{sig } 0/000$ ، بین مالکیت مسکن و مؤلفه «عواطف مثبت» با $\text{sig } 0/000$ و بین مالکیت خودرو با مؤلفه «احساس اجتماعی بودن» با $\text{sig } 0/001$ تفاوت

معنی‌داری وجود دارد (جدول ۶). از این‌رو، در ادامه بحث با اضافه‌شدن آزمون تعقیبی شفهِ مؤلفه‌های مذکور بیشتر تجزیه و تحلیل می‌شوند.

اشتغال و خودتکایی

وضعیت اشتغال یکی از شاخص‌های اقتصادی است که در این پژوهش به‌منظور بررسی این موضوع که آیا داشتن شغل تاب‌آوری فردی را افزایش می‌دهد یا خیر، استفاده شد. از این‌رو، پاسخگویان به‌لحاظ وضعیت اشتغال به چهار گروه شاغل، نیمه‌شاغل، بیکار و سایر تقسیم شدند و سپس تاب‌آوری فردی این گروه‌ها آزموده شد. نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه نشان داد بین وضعیت اشتغال و مؤلفه «خودتکایی» با $\text{sig} < 0/000$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد (جدول ۷).

جدول ۶. نتایج تحلیل آنوا بین شاخص‌های اقتصادی و مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی

وضعیت بیمه	شاخص اقتصادی	شاخص‌های تاب‌آوری فردی			
		اشتغال	درآمد	مالکیت مسکن	مالکیت خودرو
پشتکار	۰/۵۶۷	۰/۹۵۲	۰/۷۶۵	۰/۱۳۳	
تبادل و توازن	۰/۱۰۳	۰/۹۷۳	۰/۹۵۵	۰/۳۴۶	
خودتکایی	۰/۰۰۰	۰/۸۲۱	۰/۱۱۵	۰/۸۵۸	
عواطف مثبت	۰/۶۳۳	۰/۹۱۰	۰/۰۰۰	۰/۳۳۷	
خودکارآمدی	۰/۲۵۶	۰/۰۰۲	۰/۹۸۸	۰/۳۱۵	
احساس اجتماعی بودن	۰/۰۸۱	۰/۸۹۹	۰/۸۵۳	۰/۰۰۱	
کنترل اضطراب	۰/۵۲۴	۰/۶۸۳	۰/۹۸۵	۰/۹۱۵	
حل مسئله	۰/۱۱۲	۰/۶۴۳	۰/۹۸۰	۰/۳۲۳	
اعتمادبه‌نفس	۰/۰۸۳	۰/۰۰۰	۰/۸۳۵	۰/۰۵۸	
اعتماد	۰/۵۶۶	۰/۹۰۶	۰/۷۶۹	۰/۲۴۸	
خودمختاری	۰/۲۵۹	۰/۶۸۷	۰/۳۷۹	۰/۷۵۴	
مثبت‌اندیشی	۰/۰۲۵	۰/۹۹۴	۰/۰۴۶	۰/۱۲۰	
احساس منحصر به فرد بودن	۰/۰۰۲	۰/۸۴۷	۰/۷۸۲	۰/۰۶۸	

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۷. نتایج تحلیل آنوا بین وضعیت اشتغال و خوداتکایی

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۲۰۳/۰۰۴	۳	۶۷/۶۶۸	۵۲/۸۲۸	۰/۰۰۰
Within Groups	۴۸۰/۳۴۳	۳۷۵	۱/۲۸۱		
Total	۶۸۳/۳۴۷	۳۷۸			

همچنین، برای تجزیه و تحلیل بیشتر و مقایسه دو به دو گروه‌ها از آزمون تعقیبی شفه استفاده شد که نتایج این آزمون نشان می‌دهد بیشترین اختلاف میانگین بین گروه «شاغل» و گروه «بیکار» با $۱/۶۳-$ و کمترین اختلاف میانگین بین گروه «شاغل» و گروه «نیمه‌شاغل» با $۰/۳۵-$ است (جدول ۸)؛ به عبارت دیگر، افراد شاغل نسبت به افراد بیکار دارای «خوداتکایی» بیشتر - به عنوان یکی از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی - هستند.

جدول ۸. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین وضعیت اشتغال و خوداتکایی

وضعیت اشتغال (I)	وضعیت اشتغال (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	95% Confidence Interval		Sig.
				Lower Bound	Upper Bound	
شاغل	نیمه‌شاغل	-.۳۵۱۸۷	۰/۱۶۵	-.۷۸۸۶	۰/۰۸۴۹	
	بیکار	۱/۶۳۲۷۶*	۰/۱۴۸۱۵	۲/۰۴۸۸	۱/۲۱۶۷	۰/۰۰۰
	سایر	۱/۵۳۴۱۱*	۰/۱۸۲۶۲	۲/۰۴۷۰	۱/۰۲۱۳	۰/۰۰۰
نیمه‌شاغل	شاغل	۰/۳۵۱۸۷	۰/۱۶۵	-.۰۸۴۹	۰/۷۸۸۶	
	بیکار	۱/۲۸۰۸۹*	۰/۱۶۳۹۳	۱/۷۴۱۲	۰/۸۲۰۵	۰/۰۰۰
	سایر	۱/۱۸۲۲۴*	۰/۱۹۵۶۴	۱/۷۳۱۷	۰/۶۳۲۸	۰/۰۰۰
بیکار	شاغل	۱/۶۳۲۷۶*	۰/۱۴۸۱۵	۲/۰۴۸۸	۱/۲۱۶۷	۰/۰۰۰
	نیمه‌شاغل	۱/۲۸۰۸۹*	۰/۱۶۳۹۳	۰/۸۲۰۵	۱/۷۴۱۲	۰/۰۰۰
	سایر	۰/۰۹۸۶۵	۰/۱۸۹۸۳	۰/۴۳۴۵	۰/۶۳۱۷	۰/۹۶۶
سایر	شاغل	۱/۵۳۴۱۱*	۰/۱۸۲۶۲	۱/۰۲۱۳	۲/۰۴۷۰	۰/۰۰۰
	نیمه‌شاغل	۱/۱۸۲۲۴*	۰/۱۹۵۶۴	۰/۶۳۲۸	۱/۷۳۱۷	۰/۰۰۰
	سایر	-.۰۹۸۶۵	۰/۱۸۹۸۳	-.۰۶۳۱۷	۰/۴۳۴۵	۰/۹۶۶

اشتغال و احساس منحصر به فرد بودن

مؤلفه «احساس منحصر به فرد بودن» یکی دیگر از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی است که با شاخص وضعیت اشتغال تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد. بررسی نتایج تحلیل واریانس آنوا نشان می‌دهد بین اشتغال و مؤلفه «احساس منحصر به فرد بودن» با $\text{sig } 0/002$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد (جدول ۹).

همچنین، نتایج آزمون تعقیبی شفه برای مقایسه دو به دو گروه‌ها نشان می‌دهد که بیشترین اختلاف میانگین بین گروه «شاغل» و گروه «بیکار» با $2/074-$ و کمترین اختلاف میانگین بین گروه «شاغل» و گروه «نیمه‌شاغل» با $0/69-$ وجود دارد (جدول ۱۰) که این مسئله نشان می‌دهد افراد شاغل نسبت به سایر گروه‌ها از مؤلفه «احساس منحصر به فرد بودن» بیشتری برخوردارند که این موضوع نشانگر تاب‌آوری بیشتر آن‌هاست.

جدول ۹. نتایج تحلیل آنوا بین وضعیت اشتغال و احساس منحصر به فرد بودن

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۸/۵۷۱	۳	۲/۸۵۷	۴/۹۵۸	۰/۰۰۲
Within Groups	۲۱۶/۶۷۵	۳۷۶	۰/۵۷۶		
Total	۲۲۵/۲۴۷	۳۷۹			

جدول ۱۰. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین وضعیت اشتغال و احساس منحصر به فرد بودن

وضعیت اشتغال (I)	وضعیت اشتغال (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
شاغل	نیمه‌شاغل	$-0/69145^*$	۰/۱۶۰۱۷	۰/۰۰۰	-۱/۱۴۱۲	-۰/۲۴۱۷
	بیکار	$-2/07487^*$	۰/۱۵۳۰۹	۰/۰۰۰	-۲/۵۰۴۸	-۱/۶۴۵۰
	سایر	$-1/72765^*$	۰/۱۸۸۷۲	۰/۰۰۰	-۲/۲۵۷۶	-۱/۱۹۷۷
نیمه‌شاغل	شاغل	$0/69145^*$	۰/۱۶۰۱۷	۰/۰۰۰	۰/۲۴۱۷	۱/۱۴۱۲
	بیکار	$-1/38343^*$	۰/۱۶۸۸۸	۰/۰۰۰	-۱/۸۵۷۷	-۰/۹۰۹۲
	سایر	$-1/03620^*$	۰/۲۰۱۷۴	۰/۰۰۰	-۱/۶۰۲۷	-۰/۴۶۹۷
بیکار	شاغل	$2/07487^*$	۰/۱۵۳۰۹	۰/۰۰۰	۱/۶۴۵۰	۲/۵۰۴۸
	نیمه‌شاغل	$1/38343^*$	۰/۱۶۸۸۸	۰/۰۰۰	۰/۹۰۹۲	۱/۸۵۷۷
	سایر	$0/34722$	۰/۱۹۶۱۷	۰/۳۷۳	-۰/۲۰۳۷	۰/۸۹۸۱
سایر	شاغل	$1/72765^*$	۰/۱۸۸۷۲	۰/۰۰۰	۱/۱۹۷۷	۲/۲۵۷۶
	نیمه‌شاغل	$1/03620^*$	۰/۲۰۱۷۴	۰/۰۰۰	۰/۴۶۹۷	۱/۶۰۲۷
	بیکار	$-0/34722$	۰/۱۹۶۱۷	۰/۳۷۳	-۰/۸۹۸۱	۰/۲۰۳۷

درآمد و خودکارآمدی

شاخص درآمد یکی دیگر از شاخص‌هاست که با مؤلفه «خودکارآمدی» به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد. براساس نتایج تحلیل آنوا بین شاخص درآمد و مؤلفه «خودکارآمدی» با $\text{sig } 0/000$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. نتایج تحلیل آنوا بین درآمد و خودکارآمدی

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۲۶/۰۱۱	۴	۶/۵۰۳	۵/۲۵۲	۰/۰۰۰
Within Groups	۴۶۴/۳۲۱	۳۷۵	۱/۲۳۸		
Total	۴۹۰/۳۳۲	۳۷۹			

بررسی نتایج آزمون تعقیبی شفه^۱ نشان می‌دهد بیشترین اختلاف میانگین بین گروه درآمدی ۱/۵-۲ میلیون و کمتر از ۵۰۰ هزار تومان با ۲/۳۴- و کمترین اختلاف میانگین بین گروه درآمدی ۱/۵-۲ میلیون و بیش از ۲ میلیون تومان با ۰/۲۵- وجود دارد. درواقع، با افزایش میزان درآمد، میزان مؤلفه «خودکارآمدی» به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی نیز افزایش می‌یابد و برعکس با کاهش میزان درآمد، خودکارآمدی نیز کاهش می‌یابد (جدول ۱۲).

جدول ۱۲. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین درآمد و خودکارآمدی

درآمد(I)	درآمد(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
۱/۵-۲ میلیون	کمتر از ۵۰۰ هزار	-۲/۳۴۸۹۸*	۰/۲۸۴۹۱	۰/۰۰۰	-۳/۲۳۱۰	-۱/۴۶۷۰
	۵۰۰ هزار-۱ میلیون	-۱/۶۴۷۷۶*	۰/۲۹۱۴۰	۰/۰۰۰	-۲/۵۴۹۸	-۰/۷۴۵۷
	۱-۱/۵ میلیون	-۰/۶۹۴۴۴	۰/۳۷۲۶۲	۰/۴۸۳	-۱/۸۴۷۹	۰/۴۵۹۰
	بیشتر از ۲ میلیون	-۰/۲۵۰۰۰	۰/۵۱۲۱۲	۰/۹۹۳	-۱/۸۳۵۳	۱/۳۳۵۳

درآمد و اعتمادبه‌نفس

مؤلفه «اعتمادبه‌نفس» یکی دیگر از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی است که در ارتباط با شاخص درآمد تفاوت معناداری را نشان می‌دهد. از این‌رو، بررسی نتایج تحلیل آنوا نشان می‌دهد بین درآمد و مؤلفه «اعتمادبه‌نفس» با $\text{sig } 0/000$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد (جدول ۱۳).

۱. به‌دلیل طولانی‌بودن جدول‌های نتایج آزمون تعقیبی شفه و در نتیجه افزایش صفحات پژوهش، در برخی موارد بخشی از جدول آزمون تعقیبی شفه آورده شده است.

جدول ۱۳. نتایج تحلیل آنوا بین درآمد و اعتمادبه‌نفس

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۴۳/۷۳۸	۴	۱۰/۹۳۵	۶/۱۲۳	۰/۰۰۰
Within Groups	۶۶۹/۶۵۷	۳۷۵	۱/۷۸۶		
Total	۷۱۳/۳۹۵	۳۷۹			

همچنین، بررسی نتایج آزمون تعقیبی شفه نشان می‌دهد بیشترین اختلاف میانگین بین گروه درآمدی ۲-۱/۵ میلیون تومان و کمتر از ۵۰۰ هزار تومان با ۲/۰۵- و کمترین اختلاف میانگین بین گروه درآمدی ۲-۱/۵ و ۱-۱/۵ میلیون تومان با ۰/۳۲- است؛ یعنی با افزایش میزان درآمد مؤلفه «اعتمادبه‌نفس» افزایش می‌یابد و در نتیجه تاب‌آوری فردی ارتقا می‌یابد (جدول ۱۴).

جدول ۱۴. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین درآمد و اعتمادبه‌نفس

درآمد(I)	درآمد(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
	کمتر از ۵۰۰ هزار	-۲/۰۵۹۶۱*	۰/۳۱۲۴۲	۰/۰۰۰	-۳/۰۲۶۷	-۱/۰۹۲۵
۲-۱/۵ میلیون	۵۰۰ هزار-۱ میلیون	-۱/۸۴۸۰۴*	۰/۳۱۹۵۳	۰/۰۰۰	-۲/۸۳۷۲	۰/۸۵۸۹
	۱-۱/۵ میلیون	-۰/۳۲۷۷۸	۰/۴۰۸۵۸	۰/۹۵۸	-۱/۵۹۲۶	۰/۹۳۷۰
	بیشتر از ۲ میلیون	-۰/۴۱۶۶۷	۰/۵۶۱۵۴	۰/۹۶۸	-۲/۱۵۵۰	۱/۳۲۱۷

مالکیت مسکن و عواطف مثبت

در بررسی شاخص مالکیت مسکن و مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی فقط مؤلفه «عواطف مثبت» تفاوت معنی‌داری را نشان داد، به طوری که براساس نتیجه تحلیل آنوا بین مالکیت مسکن و عواطف مثبت تفاوت معنی‌دار با $\text{sig } ۰/۰۰۰$ وجود دارد (جدول ۱۵). بررسی نتایج آزمون تعقیبی شفه نشان می‌دهد بین گروه «خودمالکی» و گروه «مستأجر» اختلاف میانگین ۱/۶۰- وجود دارد که نشانگر نقش خودمالکی در افزایش عواطف مثبت است (جدول ۱۶).

جدول ۱۵. نتایج تحلیل آنوا بین مالکیت مسکن و عواطف مثبت

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۱۰/۳۰۶	۲	۵/۱۵۳	۹/۶۲۲	۰/۰۰۰
Within Groups	۲۰۱/۸۸۷	۳۷۷	۰/۵۳۶		
Total	۲۱۲/۱۹۳	۳۷۹			

جدول ۱۶. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین مالکیت مسکن و عواطف مثبت

		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
خودمالکی	مستأجر	-۱/۶۰۳۳۱*	۰/۱۱۸۹۲	۰/۰۰۰	-۱/۸۹۵۶	-۱/۳۱۱۱
	سایر	-۱/۵۷۵۲۴*	۰/۴۴۰۴۱	۰/۰۰۲	-۲/۶۵۷۶	-۰/۴۹۲۹
مستأجر	خودمالکی	۱/۶۰۳۳۱*	۰/۱۱۸۹۲	۰/۰۰۰	۱/۳۱۱۱	۱/۸۹۵۶
	سایر	۰/۰۲۸۰۸	۰/۴۴۱۵۷	۰/۹۹۸	-۱/۰۵۷۱	۱/۱۱۳۲
سایر	خودمالکی	۱/۵۷۵۲۴*	۰/۴۴۰۴۱	۰/۰۰۲	۰/۴۹۲۹	۲/۶۵۷۶
	مستأجر	-۰/۰۲۸۰۸	۰/۴۴۱۵۷	۰/۹۹۸	-۱/۱۱۳۲	۱/۰۵۷۱

مالکیت خودرو و احساس اجتماعی بودن

شاخص مالکیت خودرو یکی دیگر از شاخص‌هایی است که به منظور سنجش توانایی اقتصادی ساکنان و همچنین ارتباط آن با تاب‌آوری فردی به کار گرفته شد. نتایج تحلیل آنوا نشان داد بین مالکیت خودرو و مؤلفه «احساس اجتماعی بودن» با $\text{sig } ۰/۰۰۱$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین، بررسی میانگین نشان می‌دهد بین گروه «دارای خودرو» و گروه «فاقد خودرو» اختلاف میانگین $۰/۸۳-$ وجود دارد که نشان می‌دهد افرادی که خودرو دارند «احساس اجتماعی» بالاتری دارند (جدول ۱۷).

جدول ۱۷. نتایج تحلیل آنوا بین مالکیت خودرو و احساس اجتماعی بودن

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۱۲/۳۳۹	۱	۱۲/۳۳۹	۱۰/۳۱۹	۰/۰۰۱
Within Groups	۴۵۱/۹۹۴	۳۷۸	۱/۱۹۶		
Total	۴۶۴/۳۳۳	۳۷۹			

شاخص‌های اجتماعی-جمعیتی و تاب‌آوری فردی

برای تحلیل تفاوت در میزان تاب‌آوری فردی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ارومیه براساس شاخص‌های اجتماعی، هفت شاخص میزان تحصیلات، سن، پوشش بهداشت، بعد خانوار، تعداد خانوار، وضعیت تأهل و مدت اقامت ارزیابی شد. نتایج تحلیل آنوا نشان می‌دهد از بین شاخص‌های مذکور فقط شاخص تحصیلات با مؤلفه‌های «خوداتکایی» و «اعتماد» به ترتیب در سطح $\text{sig } ۰/۰۰۰$ و $\text{sig } ۰/۰۰۱$ معنی‌دار است (جدول ۱۸).

جدول ۱۸. نتایج تحلیل آنوا بین شاخص‌های اجتماعی-جمعیتی و مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی

شاخص‌های تاب‌آوری فردی	شاخص جمعیتی-اجتماعی	تحصیلات	پوشش بهداشت	بعد خانوار	وضعیت ناهل	مدت اقامت	سن
پشتکار	۰/۲۱۷	۰/۱۱۹	۰/۳۶۱	۰/۱۴۹	۰/۰۳۷	۰/۵۶۸	
تعادل و توازن	۰/۷۱۵	۰/۳۰۴	۰/۶۱۷	۰/۸۱۹	۰/۸۵۳	۰/۴۲۵	
خوداتکایی	۰/۰۰۰	۰/۰۵۷	۰/۹۵۰	۰/۲۷۲	۰/۵۴۹	۰/۶۸۵	
عواطف مثبت	۰/۰۱۵	۰/۵۶۶	۰/۶۸۱	۰/۲۷۷	۰/۴۹۰	۲۶۸	
خودکارآمدی	۰/۰۴۶	۰/۱۲۵	۰/۸۲۳	۰/۹۷۹	۰/۰۲۹	۰/۹۴۷	
احساس اجتماعی بودن	۰/۳۷۴	۰/۰۱۸	۰/۶۲۷	۰/۹۴۹	۰/۷۶۰	۰/۰۵۱	
کنترل اضطراب	۰/۳۷۶	۰/۷۰۵	۰/۸۰۷	۰/۲۵۱	۰/۳۳۵	۰/۱۹۱	
حل مسئله	۰/۰۲۹	۰/۰۷۲	۰/۵۹۸	۰/۲۵۵	۰/۳۲۹	۰/۰۷۹	
اعتمادبه‌نفس	۰/۷۳۴	۰/۳۸۴	۰/۲۱۳	۰/۸۱۱	۰/۰۳۶	۰/۱۶۴	
اعتماد	۰/۰۰۱	۰/۶۷۵	۰/۵۶۳	۰/۷۸۲	۰/۶۱۹	۰/۰۲۰	
خودمختاری	۰/۱۸۸	۰/۹۸۶	۰/۰۲۳	۰/۷۵۶	۰/۹۳۶	۰/۱۳۵	
مثبت‌اندیشی	۰/۹۹۵	۰/۱۸۵	۰/۱۱۸	۰/۴۹۶	۰/۹۰۹	۰/۱۰۰	
احساس منحصر به فرد بودن	۰/۳۲۲	۰/۵۸۴	۰/۵۰۴	۰/۴۶۵	۰/۳۷۴	۰/۹۰۸	

منبع: یافته‌های تحقیق

تحصیلات و خوداتکایی

مؤلفه «خوداتکایی» به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی با شاخص تحصیلات تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد، به طوری که براساس تحلیل آنوا بین «تحصیلات» و مؤلفه «خوداتکایی» در سطح $\text{sig } 0/000$ تفاوت معنی‌دار وجود دارد (جدول ۱۹). در ادامه، به‌منظور تحلیل بیشتر و مقایسه دو به دو گروه‌ها آزمون تعقیبی شفه آورده می‌شود.

جدول ۱۹. نتایج تحلیل آنوا بین تحصیلات و خوداتکایی

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۱۸۷/۳۷۱	۷	۲۶/۷۶۷	۲۰/۹۲۰	۰/۰۰۰
Within Groups	۴۷۴/۷۰۷	۳۷۱	۱/۲۸۰		
Total	۶۶۲/۰۷۸	۳۷۸			

بررسی نتایج آزمون تعقیبی شفه نشان می‌دهد بیشترین اختلاف میانگین بین گروه با تحصیلات «فوق دیپلم» و گروه با تحصیلات «ابتدایی» با $2/90-$ و کمترین اختلاف بین گروه با تحصیلات «فوق دیپلم» و گروه با تحصیلات «سایر (بالتر از فوق دیپلم)» با عدد $0/28-$ وجود دارد؛ یعنی گروه‌های با تحصیلات بالاتر نسبت به گروه‌های با تحصیلات پایین‌تر از خوداتکایی بیشتری برخوردارند (جدول ۲۰).

جدول ۲۰. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین تحصیلات و خوداتکایی

تحصیلات (I)	تحصیلات (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
	بی‌سواد	$-2/37418^*$	$0/41855$	$0/000$	$-3/9536$	$-0/7948$
	خواندن و نوشتن	$-2/90196^*$	$0/34625$	$0/000$	$-4/2085$	$-1/5954$
	ابتدایی	$-2/70980^*$	$0/29494$	$0/000$	$-3/8228$	$-1/5968$
فوق دیپلم	راهنمایی	$-2/53099^*$	$0/30392$	$0/000$	$-3/6778$	$-1/3841$
	سیکل	$-1/82594^*$	$0/30677$	$0/000$	$-2/9836$	$-0/6683$
	دیپلم	$-0/65373$	$0/29257$	$0/661$	$-1/7578$	$0/4503$
	سایر	$-0/28658$	$0/34625$	$0/998$	$-1/5932$	$1/0200$

تحصیلات و اعتماد

یکی دیگر از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی که با شاخص تحصیلات تفاوت معنی‌داری را نشان می‌دهد، مؤلفه «اعتماد» است، به طوری که براساس نتایج تحلیل آنوا بین شاخص تحصیلات و مؤلفه اعتماد با $sig 0/001$ تفاوت معنی‌دار وجود دارد (جدول ۲۱). بررسی نتایج آزمون تعقیبی شفه نشان می‌دهد بیشترین اختلاف میانگین بین گروه با تحصیلات «فوق دیپلم» و گروه با تحصیلات در سطح «خواندن و نوشتن» با $2/21-$ و کمترین اختلاف بین گروه با تحصیلات «فوق دیپلم» و گروه با تحصیلات «دیپلم» با $0/34-$ وجود دارد. در واقع، گروه‌های با تحصیلات بالاتر نسبت به گروه‌های با تحصیلات پایین‌تر از حس اعتماد بیشتری برخوردارند (جدول ۲۲).

جدول ۲۱. نتایج تحلیل آنوا بین تحصیلات و اعتماد

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	31/339	7	4/477	3/474	0/001
Within Groups	479/375	372	1/289		
Total	510/715	379			

جدول ۲۲. نتایج تحلیل آزمون تعقیبی شفه بین تحصیلات و اعتماد

تحصیلات (I)	تحصیلات (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
	بی‌سواد	-۲/۱۵۸۵۰ [*]	۰/۳۹۵۰۷	۰/۰۰۰	-۳/۶۴۹۳	-۰/۶۶۷۷
	خواندن و نوشتن	-۲/۲۱۱۹۲ [*]	۰/۳۲۶۸۳	۰/۰۰۰	-۳/۴۴۵۲	-۰/۹۷۸۶
	ابتدایی	-۱/۹۹۲۱۶ [*]	۰/۲۷۸۳۹	۰/۰۰۰	-۳/۰۴۲۷	-۰/۹۴۱۶
فوق دیپلم	راهنمایی	-۰/۸۳۱۴۴	۰/۲۸۶۸۷	۰/۳۰۲	-۱/۹۱۴۰	۰/۲۵۱۱
	سیکل	-۰/۷۰۳۸۲	۰/۲۸۹۵۷	۰/۵۵۱	-۱/۷۹۶۵	۰/۳۸۸۹
	دیپلم	-۰/۳۴۲۳۰	۰/۲۷۶۱۶	۰/۹۸۱	-۱/۳۸۴۴	۰/۶۹۹۸
	سایر	-۰/۵۳۲۴۳	۰/۳۲۶۸۳	۰/۹۱۴	-۱/۷۶۵۷	۰/۷۰۰۹

نتیجه‌گیری

تبیین تاب‌آوری در برابر تهدیدات، در واقع شناخت نحوه تأثیرگذاری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، نهادی، سیاسی و اجرایی بر تاب‌آوری جامعه است. در واقع، هدف از این رویکرد کاهش آسیب‌پذیری جوامع و تقویت توانایی‌های شهروندان برای مقابله با خطرهای ناشی از تهدیدات نظیر وقوع سوانح طبیعی است. تاب‌آوری فردی سطح اولیه تاب‌آوری اجتماعی است که در سال‌های اخیر در مباحث مدیریت بحران به آن توجه شده است. این جنبه از تاب‌آوری رابطه‌ای مستقیم با ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، روحی-روانی، باورها و... دارد؛ بنابراین، این ویژگی‌ها تاب‌آوری فردی را تقویت یا تضعیف می‌کنند. در نتیجه، تاب‌آوری فردی را می‌توان رکن اساسی تاب‌آوری اجتماعی قلمداد کرد. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران به دلیل ضعف ساختارهای کالبدی به‌عنوان روبنا و ساختارهای اقتصادی-اجتماعی به‌عنوان زیربنا در برابر مخاطرات محیطی آسیب‌پذیری بیشتری نسبت به بخش رسمی شهرها دارند. ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی ساکنان این سکونتگاه‌ها از قبیل بیکاری، اشتغال غیررسمی، درآمد پایین، نبود خدمات اجتماعی و... موجب تضعیف تاب‌آوری فردی آن‌ها از جمله اعتماد به نفس، کنترل اضطراب، حل مسئله، هماهنگی، عواطف مثبت، خوداتکایی و... در برابر مخاطرات محیطی می‌شود و در نتیجه بازگشت‌پذیری به حالت عادی را با مشکل مواجه می‌کند. پژوهش حاضر نیز در راستای تحلیل تاب‌آوری فردی سکونتگاه‌های غیررسمی ارومیه با توجه وضعیت اقتصادی-اجتماعی آن‌ها انجام گرفته است که نتایج کلیدی آن عبارت است:

۱. بین شاخص‌های اشتغال، درآمد، مالکیت مسکن، مالکیت خودرو و تحصیلات افراد با برخی از مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی از جمله خوداتکایی، احساس منحصربه‌فرد بودن، خودکارآمدی، اعتماد به نفس، عواطف مثبت، احساس اجتماعی بودن و اعتماد تفاوت معنی‌داری وجود دارد که در ادامه به تفصیل بیان می‌شود.
۲. بررسی شاخص «وضعیت اشتغال» افراد با مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی نشان داد بین شاخص اشتغال و مؤلفه‌های «خوداتکایی» و «احساس منحصربه‌فرد بودن» به ترتیب با $\text{sig } ۰/۰۰۰$ و $\text{sig } ۰/۰۰۲$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

از این‌رو، نتایج آزمون تعقیبی شفه و مقایسه میانگین دو به دو گروه‌ها نیز اختلاف میانگین گروه‌ها با وضعیت اشتغال متفاوت را تأیید کرد؛ به عبارت دیگر، افراد شاغل از تاب‌آوری فردی بیشتری در مؤلفه‌های مذکور برخوردارند.

۳. بررسی شاخص «درآمد» افراد با مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی نشان داد بین شاخص درآمد و مؤلفه‌های «خودکارآمدی» و «اعتمادبه‌نفس» به ترتیب با $\text{sig } 0/002$ و $\text{sig } 0/000$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین، نتایج آزمون تعقیبی شفه و مقایسه میانگین دو به دو گروه‌ها اختلاف میانگین گروه‌ها با وضعیت درآمدی متفاوت را تأیید کرد؛ یعنی افراد با درآمد بالاتر از تاب‌آوری فردی بیشتری در مؤلفه‌های یادشده برخوردارند.

۴. بررسی شاخص «مالکیت مسکن» با مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی نشان داد بین شاخص مالکیت مسکن و مؤلفه «عواطف مثبت» با $\text{sig } 0/000$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد. از این‌رو، نتایج آزمون تعقیبی شفه و مقایسه میانگین دو به دو گروه‌ها نیز اختلاف میانگین گروه‌ها با وضعیت مالکیت متفاوت را تأیید کرد. در واقع، افرادی که خود مالک مسکن هستند از تاب‌آوری فردی بیشتری نسبت به افراد مستأجر در مؤلفه مذکور برخوردارند.

۵. بررسی شاخص «مالکیت خودرو» با مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی نشان داد بین شاخص مالکیت خودرو و مؤلفه «احساس اجتماعی‌بودن» با $\text{sig } 0/001$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد. از این‌رو، نتایج آزمون تعقیبی شفه و مقایسه میانگین دو به دو گروه‌ها نیز اختلاف میانگین گروه‌ها با وضعیت مالکیت متفاوت را تأیید کرد. در حقیقت، افراد مالک خودرو نسبت به افراد فاقد خودرو از تاب‌آوری فردی بیشتری در مؤلفه مذکور برخوردارند.

۶. بررسی شاخص «تحصیلات» افراد با مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی نشان داد بین شاخص تحصیلات و مؤلفه‌های «خودتکایی» و «اعتماد» به ترتیب با $\text{sig } 0/000$ و $\text{sig } 0/001$ تفاوت معنی‌داری وجود دارد. از این‌رو، نتایج آزمون تعقیبی شفه و مقایسه میانگین دو به دو گروه‌ها نیز اختلاف میانگین گروه‌ها با تحصیلات متفاوت را تأیید کرد؛ به عبارت دیگر، افراد با تحصیلات بالاتر از تاب‌آوری فردی بیشتری در مؤلفه‌های مذکور برخوردار هستند. با توجه به نتایج تحقیق حاضر، پیشنهادهای زیر در زمینه تقویت تاب‌آوری فردی ساکنان سکونتگاه غیررسمی ارومیه ارائه می‌شود:

۱. ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی ارومیه در راستای ارتقای کیفیت زندگی و در نتیجه افزایش تاب‌آوری فردی؛
۲. به رسمیت شناختن حق مالکیت در این سکونتگاه‌ها به منظور کاهش بسیاری از چالش‌های ذهنی ساکنان و در نتیجه کمک به افزایش تاب‌آوری فردی؛
۳. برنامه‌ریزی در راستای توانمندسازی شغلی ساکنان این سکونتگاه‌ها به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم در راستای دستیابی به جامعه تاب‌آور به‌ویژه در سکونتگاه‌های غیررسمی؛
۴. تأمین خدمات پایه‌ای و اولیه این محلات و همچنین خدمات اجتماعی از جمله بیمه‌های درمانی و بازنشستگی؛
۵. تهیه برنامه جامع مدیریت بحران برای سکونتگاه‌های غیررسمی به دلیل ساختار متفاوت آن‌ها نسبت به بخش رسمی شهر؛
۶. برگزاری دوره‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی در زمینه مخاطرات محیطی و لزوم آمادگی در برابر آن‌ها.

منابع

- رضایی، محمدرضا (۱۳۸۹)، *تبیین تاب‌آوری اجتماعات شهری به‌منظور کاهش اثرات سوانح طبیعی (زلزله): مطالعه موردی: کلانشهر تهران*، پایان‌نامه دکتري، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- رضایی، محمدرضا (۱۳۹۲)، *ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی و نهادی جوامع شهری در برابر سوانح طبیعی مطالعه موردی: زلزله محله‌های شهر تهران*، *دوفصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت بحران*، سال ۲، شماره ۱، صص ۲۷-۳۷.
- رفیعیان، مجتبی، رضایی، محمدرضا، عسگری، علی، پرهیزکار، اکبر و سیاوش شایان (۱۳۸۹)، *تبیین تاب‌آوری و شاخص‌سازی آن در مدیریت سوانح اجتماع‌محور (CBDM)*، *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، سال ۱۵، شماره ۴، صص ۲۰-۴۱.
- فرزاد بهتاش، محمدرضا، کی‌نژاد، محمدعلی، پیر بابایی، محمدتقی و علی عسگری (۱۳۹۲)، *ارزیابی و تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری کلان‌شهر تبریز*، *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، سال ۱۸، شماره ۳، صص ۳۳-۴۲.
- A verria Sirkin, M. Brian, D. Barton, W. P & Dilip V. J (2014), *Development of a new multidimensional individual and interpersonal resilience measure for older adults*, *Aging & Mental Health*, 19(1):32-45. doi: 10.1080/13607863.2014.909383.
- Adger, W. N. (2000), *Social and ecological resilience are they related?* *Progress in Human Geography*, Vol. 24, No. 3: 347- 364.
- Ahsan, S. M. M (2013), *Resilient Cities for the Poor or by the Poor? A Case Study from Bangkok*, MS Thesis, University of Technology, Berlin.
- Alexander, D. E. (2013), *Resilience and disaster risk reduction: An etymological journey*, *Nat. Hazards Earth Syst. Sci.*, Vol. 13 No. 11: 2707° 2716.
- Bastaminia, A., Rezaei, M. R. & Dastoorpoor, M. (2017), *Identification and evaluation of the components and factors affecting social and economic resilience in city of Rudbar, Iran*, *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Vol. 22 No. 2: 269- 280.
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A. & Vlahov, D. (2006), *Psychological Resilience after Disaster: New York City in the Aftermath of the September 11th Terrorist Attack*, *Psychological Science*, Vol. 17, No. 3: 181° 186.
- Bruneau, M. et al. (2003), *A Framework to Qualitatively Assess and Entrance the Seismic Resilience of Communities*, *Earthquake Spectra*, Vol. 19, No. 4: 737- 738.
- Egeland, B., Carlson, E. & Sroufe, L. A. (1993), *Resilience as process*, *Development and Psychopathology*, Vol. 5, No. 4: 517- 528.
- Fleming, J., Ledogar, R. J. (2008), *Resilience, an evolving concept: A review of literature relevant to aboriginal research*, *Pimatisiwin*, Vol. 6, No. 2: 7° 23.
- Fletcher, D. & Sarkar, M. (2013), *Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory*, *European Psychologist*, Vol. 18, No. 1:12° 23.
- Fletcher, D. & Scott, M. (2010), *Psychological stress in sports coaches: A review of concepts, theory and research*, *Journal of Sports Sciences*, Vol. 28 No.2: 127° 137.
- Galderisi, A. (2014), *Urban resilience: A framework for empowering cities in face of heterogeneous risk factors*, *ITU A|Z*, Vol, 11, No,1: 36- 58.

- Holling, C. S. (1973), *Resilience and stability of ecological systems*, Annual Review of Ecology and Systematics, Vol. 4, No. 4: 1- 23.
- ICLE, (2012), *Resilient Cities*, Congress Report, Bonn, Germany.
- Iftexhar, A. (2014), *Factors in building resilience in urban slums of Dhaka*, Bangladesh. Procedia Economics and Finance, Vol. 18 No. 1: 745- 753.
- Kaplan, C. P. Turner, S. Norman, E. Stillson, K (1996), *Promoting resilience strategies: A modified consultation model*, Child Sch, Vol. 18, No. 3: 158- 168.
- Lee, H. H. & Cranford, J. A. (2008), Does resilience moderate the associations between parental problem drinking and adolescents internalizing and externalizing behaviours? A study of Korean Adolescents, Drug and Alcohol Dependence, Vol. 96 No. 3: 213° 221.
- Leipold, B. & Greve, W. (2009), *Resilience: A conceptual bridge between coping and development*, European Psychologist, Vol. 14 No. 1: 40° 50.
- Linnenluecke, M. K., Griffiths, A. & Winn, M. (2012), Extreme weather events and the critical importance of anticipatory adaptation and organizational resilience in responding to impacts, Business Strategy and the Environment, Vol. 21 No. 1: 17° 32.
- Moberg, F. & Hauge Simonsen, S. (2011), *What is resilience? An introduction to social-ecological research*, Stockholm Resilience Centre, Stockholm.
- Pitrenaitė, B. Z. & Torresi, F. (2014), Integrated approach to a resilient city: Associating social, environmental and infrastructure resilience in its whole, European Journal of Interdisciplinary Studies, Vol. 6, No. 2: 1- 13.
- Pitrenaitė-Zilėnienė, B. & Torresi, F. (2014), *Integrated approach to a resilient city: Associating social, environmental and infrastructure resilience in its whole*, EUROPEAN Journal of Interdisciplinary Studies, Vol. 6, No. 2: 1- 13.
- Polk, L. V. (1997), *Toward a middle-range theory of resilience*, ANS Adv Nurs Sci, Vol. 19, No. 3:1- 13.
- Ravallion, M., Chen, S. & Sangraula, P. (2007), *New evidence on the urbanization of global poverty*, Population and Development Review, Vol. 33, No. 4: 667- 701.
- Rutter, M. (1987), *Psychosocial resilience and protective mechanisms*, American Journal of Orthopsychiatry, Vol 57 No. 3: 316° 331.
- Saleebey, D. (1996), The strengths perspective in social work practice: Extensions and cautions, Soc Work, Vol. 41, No. 3: 296- 305.
- Wikstorm, A. (2013), *The Challenge of Change: Planning for social urban resilience an analysis of contemporary planning aims and practices*, MS Thesis in Urban and Regional Planning, Department of Human Geography, Stockholm University.
- Farzad Behtash, M. Kaynezhad, M. A. Pierre Babaei, M. Asgari, A (2013), *Evaluation and analysis of dimensions and resiliency components of the metropolis of Tabriz*, Journal of Fine Arts, Architecture and Urban Development, Vol. 18 No. 3: 33- 42.
- Rafiean, M. Rezaei, M. R. Asgari, A. Parhizkar, A. Shayan, S (2010), *Explaining resilience and indicating it in community-based disaster management (CBDM)*, Planning and Space Approach, Vol. 15 No. 4: 20- 41.

- Rezai, M. R. (2010), Explaining the Resilience of Urban Communities in order to reduce the effects of natural disasters (earthquake); Case study: Tehran metropolis, PhD Thesis, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran.
- Rezai, M. R. (2013), Evaluation of economic and institutional resilience of urban communities against natural disasters case study: Tehran's neighborhoods, Quarterly Journal of Crisis Management, Vol. 2 No. 1: 27- 37.

